

חוג בית הנשיא
לתנ"ך ולמקורות ישראל

נשים במקורות ישראל

אילה לוי־פלדבלום ★ שולמית ולר
אברהם מלמד

בית הנשיא
ירושלים, תשנ"ו

חברי ועדת ההיגוי של החוג:

השופט, פרופסור מנחם אלון, יו"ר החוג; פרופסור יאירה אמית; יצחק אגסי; מיכאל בהט; ד"ר שולמית ולר; מאיר וקנין; פרופסור יאיר זקוביץ; פנינה קירשנבוים; פרופסור אבי רביצקי; תמר שילה; אריה שומר

התקין והביא לדפוס:
ישראל חזני

כל הזכויות שמורות

סודר בסדר־צילום והודפס במדפיס הממשלתי, ירושלים

Printed in Israel

שולמית ולר

האישה במדרש ובהלכה

סברה רווחת היא, שמקומה של האישה ביהדות משני לזה של הגבר, וכי היחס אליה נקבע על פי ערכים ודפוסי התנהגות של חברה גברית ופטריארכלית.

כאשר אנו אומרים "יהדות", אנו מתכוונים בדרך כלל לספרות המדרש, התלמוד והאגדה, שנוצרה בין המאה הרביעית לפני הספירה, ובין המאה השביעית אחרי הספירה. ספרות זו, המבוססת על המקרא, היא המכלול המרכזי של התרבות היהודית, ועל פיה נוצרו אורחות חיו וערכיו של העם. היא משקפת אפוא את האמונות ואת הערכים של הקולקטיב – עם ישראל.

מתוך כך שאלפי ההלכות והמסורות המדרשיות והסיפוריות בתלמוד ובמדרשים נמסרו על ידי גברים בלבד, ומתוך כך שנשים לא שימשו בתפקידים ציבוריים ולא לקחו חלק בהנהגה הרוחנית, והיחס אליהן במקורות הוא כאל מעמד חלש מבחינה כלכלית, מתקבל הרושם שיש בהחלט רגליים לסברה המצוינת בפתח דבריי, בדבר מקומה המשני של האישה בחברה היהודית.

רושם זה מתחזק במימרות ידועות העוסקות באופיה ובתכונותיה של האישה, כגון: "נשים דעתן קלה עליהן" (בבלי שבת לג ע"ב) "יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה לינשא" (בבלי יבמות קיג ע"א); "אל תרבה שיחה עם האישה" (משנה אבות א, ה); "שרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים" (ירושלמי סוטה ג, י); ועוד ועוד.

ולאלו מתוספים ביטויים הלכתיים, שנתפסים לכאורה כמפלים נשים לרעה, כגון "האישה נקנית בשלוש דרכים"

(משנה קידושין א, א), שנראה ממנה כאילו הנישואין הם מעשה קניין; וכן הלכות אחרות שעל פיהן האישה תלויה לחלוטין בבעלה, שייכת ("מקודשת"), לו בלבד, וכל עוד לא הותרו הנישואין על ידו, היא עגונה, בעוד הוא חופשי לשאת נשים נוספות על פניה ולגרשה כל אימת שיחפוץ. דוגמא קיצונית לביטוי של אפליה בדיון הלכתי היא המחלוקת בעניין העילות לגירושין, המובאת במשנה הקדומה בגיטין פרק ט' משנה י':

בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה שנאמר "כי מצא בה ערות דבר" (דברים כד, א). בית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו שנאמר "כי מצא בה ערות דבר". רבי עקיבא אומר אפילו מצא אחרת נאה הימנה שנאמר "והיה אם לא תמצא חן בעיניו".

כדי לבדוק את אמיתות הסברה בדבר מקומה של האישה ביהדות, יש להקיף את האוקיאנוס הקרוי ספרות חז"ל, ולהבחין בין מימרות המבטאות תפיסת עולם, בין הלכות המלמדות על ניסיונות מערכת המשפט להתמודד עם מציאות חברתית ולתקנה, ובין סיפורים שבאמצעותם ניתן לזהות תפיסות חבויות ומציאות חבויה.

בבדיקת המימרות והסיפורים יש לתת את הדעת לאומרי המימרות, למוסרי הסיפורים ולגיבוריהם, ולהתחקות אחר הביוגרפיה האישית שלהם כדי להימנע מהסקת מסקנות כלליות על פי דברים שנאמרו על בסיס אישי. בבדיקת ההלכות שומה עלינו להתחשב בהנחות היסוד שעליהן מושתת עולם ההלכה, וכן לשים לב לזמנן ולמקומן של ההלכות, כדי להבחין בהתלבטויות שלוו אותן, ובתהליכי התפתחותן.

מכיוון שלא נוכל לעסוק בכל האמור לעיל בהרצאה הקצרה המזומנת לנו, אתמקד לגבי כל אחת מהסוגות המצוינות (מימרות, הלכות וסיפורים), בעניין אחד בלבד, ואנסה להציג לפניכם בשלמות, ככל שאוכל.

מימרות

מן המימרות רצוני להתרכז במימרות שעניינן תפיסת מקומה ותפקידה של האישה בעולם. כך, לא אגע כלל בעשרות מימרות העוסקות בנשים אשר עניינן תכונות אופי, יכולת אינטלקטואלית, תכונות גוף ומיניות, ביטויי רגש ואהבה, ועוד עניינים כגון אלה.

בבואנו לסקור מימרות שעניינן תפיסת מקומה ותפקידה של האישה בעולם, ראוי לזכור שני דברים:

א – חכמי התלמוד לא דגלו בשוויון בין אנשים כאידיאל. הם קיבלו, ואף חיזקו, שונות בטבע ובעולם האנושי במעמד, בתפקידים, ובתכלית הקיום. (דוגמא מובהקת לכך יש במשנה קידושין ד, א, המציינת קיומם של עשרה מעמדות לעניין חיתון בעם ישראל.) אך קיימת בעולם של חכמים התחשבות במעמדות חלשים והלכות רבות נוצרו כדי להיטיב עמם; ב – ספרות חז"ל היא ספרות גברית במהותה והיא נכתבה בידי גברים ולמענם, ומתוך מחשבותיהם ותפיסותיהם.

באופן כללי, ניתן לומר שבמימרות רבות של חכמים, ניתן ביטוי לתפיסה המבחינה בין שני המינים, על פי התפקידים והתכליות השונים של קיומם.

תפיסה זו מתבטאת באורח קיצוני בדרשתו של אמורא ארץ ישראלי בן המאה השלישית, בשם ר' אלעזר בן פדת המובאת בסוגיית הבבלי ביבמות סג ע"א. ר' אלעזר דרש את הפסוק "זכר ונקבה בראם... ויקרא את שמם אדם" (בראשית ד, ב), כך: "כל אדם שאין לו אישה אינו אדם". בכך הפך ר' אלעזר בדרשתו פסוק המשקף תפיסה שוויונית מובהקת, לפסוק המלמד כי ראשון למעשה הבריא, ותכליתה, הוא הזכר, והנקבה נבראה רק כנספחת לו ובעבורו.

רעיון זה מצוי בסיפור הבריאה השני בספר בראשית, בפרק ב' – שם נאמר: "ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו..." (פס' יח); "ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וישן ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתנה ויבן

אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאישה, ויביאה אל האדם" (פס' כא-כב).

בדרשתו של ר' אלעזר עולה הצהרה מחמיאה לנשים, אם גם לא שוויונית: הגבר הוא אדם רק אם משלימה אותו אישה. תפקידה של האישה הוא אפוא משני, אבל חיוני. המשמעות המעשית של תפקיד חיוני זה, מתבארת היטב על פי פירוש הפסוק בבראשית, המובא בהמשך הסוגיה ומיוחס לאליהו הנביא:

במה אישה עוזרתו לאדם?
אדם מביא חטין, חטין כוסס?
פשתן, פשתן לובש?
לא נמצאת מאירה את עיניו ומעמידתו על רגליו?
(בבלי יבמות סג ע"א).

אמנם, ייתכן שאפשר לראות בהעמדה על הרגליים ובהארת העיניים תפקידים רמי מעלה, אך אין לשכוח שתכליתם של מעשים אלה היא הארת עיניו והעמדתו על רגליו של הגבר שהוא ה"אדם".

כאמור, הדברים מיוחסים בגמרא לאליהו הנביא, והאגדה התלמודית שמה בפיו של אליהו דברי מוסר ולקח הראויים להיות מוסכמים על הכל. לפיכך יש להסיק, כי לפנינו דברים המייצגים תפיסה שרווחה בקרב חכמי ארץ ישראל בתקופה המדוברת, ולפיה האישה שנייה לגבר בחשיבותה, ותכלית קיומה היא סיפוק צרכיו. ביטויים לזוריאציות שונות של תפיסה זו, מצויים במקומות רבים בתלמוד ובמדרש, ונציין מעט דוגמאות.

א. "אמר רבי חנילאי כל אדם שאין לו אישה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה", ו"במערבא" – בארץ ישראל – הוסיפו לרשימה את התועלת שמביאה האישה לגבר במישור האינטלקטואלי ובמישור המוסרי, ואמרו: "בלא תורה, ובלא חומה" (בבלי יבמות סב ע"ב). מובן שלא ליכולתה האינטלקטואלית או המוסרית של האישה התכוון בעל המימרא, אלא לכך שבקיומה לצד הגבר מגינה עליו

האישה מפני פיתויים, ומאפשרת לו להתפתח בלימוד התורה, ולקיים חיים מוסריים.

ב. האמורא הארץ ישראל ר' חייא, שחי בסוף המאה השנייה וראשית המאה השלישית, הבהיר כיצד מספקת האישה לגבר שלה את שירותי ההגנה המאפשרים לו לצמוח ולהתפתח. הגמרא מספרת עליו שלמרות שאישתו הייתה מצערת אותו, כל אימת שהיה מוצא דבר נאה היה צורך אותו בסודרו ומביאו לה. כאשר נשאל על מעשיו אלה על ידי חברו, האמורא רב, שהכיר את מערכת היחסים שביניהם, ענה: "דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא" (בבלי יבמות סג ע"א-סג ע"ב).

אפשר, כמובן, לראות סיפור זה כתיאור של שליטה עצמית והתחשבות מופתית של ר' חייא באישתו, אולם אי אפשר להתעלם מכך שהעיקרון המנחה את התנהגותו הוא שקילת הרווח מול ההפסד, והתייחסות אינסטרומנטלית אל האישה, כאל אמצעי לשיפור חייו של הגבר.

ג. ביטוי מחמיא, כמעט, לעיקרון זה, מצוי בברייתא, שאף היא נשנית בהזדמנות מסוימת, בפי ר' חייא: "אין אישה אלא ליופי, אין אישה אלא לבנים" (בבלי כתובות נט ע"ב).

ד. ביטוי פחות מחמיא מצוי במימרא אנונימית: "ולא יפה היה לו לאדם שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו?!" (בבלי סנהדרין לט ע"ב).

ה. מראייה זו של תפקידיה ותכלית קיומה של האישה, נובעות גם מסקנות במישור המעשי, ועל כן אומר התנא ר' יוסי: "מעולם לא קראתי לאשתי אשתי, אלא לאשתי ביתי" (בבלי שבת קיח ע"ב).

ו. ובשונה מלשון זו, שעניינה חיבה, אך מכוח אותה תפיסה, קובעת ברייתא אחת כי "המצפה לשכר אשתו וריחיים, אינו רואה סימן ברכה לעולם" (בבלי פסחים נ ע"ב). ההשוואה בין שכר האישה ושכר הריחיים באה ללמד על כך שאדם זה אינו עובד, אלא יושב ומצפה לרווחים קלים הנוצרים מעבודה של גורם אחר. אולם מתוך ההשוואה נמצאנו למדים גם על כך שמקומה הרגיל של האישה הוא בבית ולא במקום עבודה.

ציטטתי לעיל מימרות העוסקות במקומה ובתפקידה של האישה מול אלה של הגבר, כיחידים. מהמימרות עולה בברור תפיסה שעל פיה האישה אינה אלא אמצעי לשיפור חייו של הגבר ולהטבת מצבו – זוהי תכלית קיומה, ותמציתו של קיום זה היא מתן שירותים שונים ומשונים לגבר שהוא בן זוגה. על רקע זה, מעניין יהיה להיווכח, באמצעות המקורות שיובאו להלן, כי כאשר מדובר על תפקיד הנשים כקבוצה, או אפילו כיחידות, בהיסטוריה הלאומית, ואפילו העולמית, מתגלה תפיסה שונה לחלוטין.

אפתח בציטוט מדרש המובא בתלמוד הבבלי, סוטה יא ע"ב, וייתכן שנאמר על ידי ר' עקיבא:

בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים, הקב"ה מזמן להן דגים קטנים בכדיהן, ושואבות מחצה מים ומחצה דגים, ובאות ושופתות שתי קדרות, אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן, וסכות אותן, ומאכילות אותן, ומשקות אותן, ונזקקות להן בין שפתיים ((מ)שפתיים, אבנים גדולות)... כיוון שמתעברות באות לבתיהן, וכיוון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה...

מכאן ואילך הקב"ה מתערב בעניין ודואג לצמיחתם ולביטחונם של התינוקות עד שהם גדלים ומהווים את הדור החדש של עם ישראל.

על פי מדרש זה, הנשים הן שותפות של הקדוש ברוך הוא ביצירתו של עם ישראל החדש – עם בני החורין. בעוד הגברים מצטיירים כמין נרפה ונואש, מצטיירות הנשים כבעלות כוח חיים, יוזמה, ראייה היסטורית, ויכולת לפעול ולהשפיע על המאורעות. הן רואות את המצב לאשורו, מאתרות את הצרכים, יודעות כיצד לפעול כדי להשיגם יוזמות ופועלות. והקדוש ברוך הוא צופה בפעילותן של הנשים ומחליט להשתתף ולסייע בעדן. וכך, הנשים הן שחוללו את הנס של לידתו המחודשת של עם ישראל.

באותו עניין, מייחס מדרש אחר למרים, אחות משה, ראייה נבואית, ומזכה אותה בהופעתו של משה על בימת ההיסטוריה היהודית. המדרש מובא בבבלי סוטה, יב ע"א, ומספר על כך שעמרם, גדול הדור, החליט לגרש את אישתו בשל גזרתו של פרעה וכל הגברים בישראל הלכו בעקבותיו. מרים בתו השפיעה עליו לחזור בו מהחלטתו בטענה שגזרתו קשה משל פרעה.

ובאותו עניין אומר המדרש בשמות רבה פרשה א, כה:

"ותתצב אחותו מרחוק" (שמות ב, ד) – למה עמדה מרים מרחוק? אמר רבי עמרם בשם רב: לפי שהייתה מרים מתנבאת ואומרת, עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל. כיוון שנולד משה נתמלא כל הבית אורה. עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בתי נתקיימה נבואתך... וכיוון שהשליכוהו ליאור עמד אביה וטפח על ראשה, אמר לה: בתי היכן נבואתך? וזהו שכתוב "ותתצב אחותו מרחוק", לדעת מה יהא בסוף נבואתה.

הבת מרים שונה מאוד מאביה – הוא קטן אמונה וממהר להתייאש והיא רואה למרחוק, יוזמת, משכנעת, ואינה מתייאשת גם כאשר נדמה שחזונה אינו מתממש. היא אפוא הגורם להופעתו על בימת ההיסטוריה של משה, גדול המנהיגים ומייסד האומה. ושוב, לפנינו דמות אישה, המחזיקה בידה את שרביט ההיסטוריה ומניעה אותה בחזונה וברוחה האיתנה.

נשים לא רק קבעו את קורותיו של עם ישראל, אלא אף השפיעו על דמותו הרוחנית. כך אומר המדרש, במדבר רבה כא, יא, כי הנשים לא היו במעשה העגל, וכן לא שעו לדיבת הארץ שהוציאו המרגלים. וכן אומרת הגמרא (בבלי ברכות יז ע"א): "גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. נשים במה זכו? בכך שהן קוראות לבניהן לבית הכנסת".

בסיכום פרק זה אפשר להצביע על קו ברור במימרות ובמדרשים: נשים כיחידות, משמשות בתפקיד משני, ותכלית

קיומן היא לאפשר לגברים למלא את התפקיד הראשי על הצד הטוב ביותר. אולם בהיסטוריה יש לנשים תפקיד ראשי – כאן תכלית קיומם של הגברים היא לאפשר לנשים למלא את תפקידן ההיסטורי: יצירתו ועיצובו של דור חדש.

ההלכות

במישור ההלכתי נקבעו הלכות ותקנות רבות, שעניינן חיזוק מעמדה של האישה. אמנם, שתי ההסתייגויות שציניתי בתחילת הפרק הקודם, קיימות ועומדות גם כאן, ולפיכך יש לזכור שביסודן של הלכות רבות מונחת התפיסה שלפיה הנשים הן טעונות הגנה. אולם, שורה של תקנות והלכות, שנוצרו או נתחדשו במשנה ובתלמודים, תרמה לחיזוק של האישה בתוך המשפחה, ולשיפור תחושת הביטחון שלה. שיפור יסודי במעמדן של הנשים הושג באמצעות תקנת ה"כתובה", שנוסדה, כנראה, כמה מאות שנים לפני הספירה, שכן שמעון בן שטח, שחי במאה הראשונה לפני הספירה, כבר הכניס בה תיקונים.

ייסודה של תקנת ה"כתובה", הוא הצורך לתת ביטחון כלכלי לאישה במקרה שנישואיה ייתפרקו, ולשם כך "היו כותביו לבתולה מאתיים, ולאמנה מנה" (בבלי כתובות פב ע"ב). זאת אומרת, הכתובה היא מעין שטר ביטחון שבו מתחייב הבעל לכך שאם יגרש את אשתו (או חלילה ימות ונכסיו יעברו ליורשיו), ייתן לה סכום כסף המשתנה על פי מצבה שעה שנכנסה לנישואין (בתולה או אלמנה).

הכסף נועד לאפשר לאישה עצמאות כלכלית (ומכאן גם כללית), לאישה גרושה או אלמנה, ומלבד זאת להוות מחסום בפני גירושין יזומים בידי הבעל – ובלשון הגמרא: "טעמא מאי תקינו רבנן כתובה? כדי שלא תהיה קלה בעינין להוציאה" (בבלי כתובות לט ע"ב, נד ע"א).

על פי החוק המקראי, יכול אדם לגרש את אשתו בקלות רבה, "אם לא תמצא חן בעיניו" (דברים כד, א), וזהסנקציה הכספית שתיקנו חכמים, עשתה את הגירושין לדבר כבד משקל לגבר. אך לא רק למקרה של פירוק הנישואין נועדה

הכתובה. נוספו לה סעיפים, וסעיפי סעיפים, וכן חישוקים וביטחונות, עד כי היתה למעין מגילת הזכויות של האישה בנישואין עצמם. אישה נשואה זוכה על פי הכתובה לסיפוק צרכיה הבסיסיים, "שארה, כסותה ועונתה", אך גם להתחייבות לספק ולממן לה שירותים רפואיים, הצלה והגנה (פדיון), ואפילו את קבורתה. כל ההתחייבויות הללו חלות גם על היורשים, החייבים לספק גם את צורכי אחיותיהם, או בנות האישה, עד לנישואיהן.

בדומה לתקנת הכתובה שמטרתה היתה להקנות ביטחון לאישה, גם הלכות ותקנות רבות בענייני גיטין, נועדו לביטחונה ולרווחתה. מטרה זו היא המנחה את כל ההלכות המחייבות דיוק מוחלט בכתיבת הגט, כמו גם את ההלכות המגבילות את יכולת החרטה של הבעל, וגם את אלה המקפידות בענייני העדים.

יש להעיר שנכון הוא שכל החוקים התקנות שנתקנו לרווחת האישה, עניינם רווחה בבית פנימה, ונכון הוא שאין טיפול הלכתי במשנה ובתלמוד בשאלת מעמדן של נשים בציבור או בשאלות הנוגעות לקריירה של אישה. אולם, לעתים נראה, שהקביעות המצויות בספרות התלמודית בענייני נשים, הן מתקדמות וליברליות, גם באופן יחסי לקביעות משפטיות מודרניות, אדגים זאת באמצעות קביעה הלכתית אחת, שקבע האמורא הבבלי רבא בעניין אישה שנאנסה (בבלי כתובות נא ע"ב).

הדברים מובאים בגמרא במסגרת דיון בשאלה האם במקרה של אונס, יש לחשוש מכך שהיה שיתוף פעולה, או גירוי מצד הנאנסת, אם לאו, ובמהלך הדיון, מצוטטים, מפי רבא, הדברים הבאים: "כל שתחילתה באונס וסופה ברצון, אפילו היא אומרת הניחו לו שאלמלא לא נזקק לה היא שוכרת, מותרת" (לבעלה, כאישה שנשבתה או שנאנסה). והגמרא מסבירה את דבריו של רבא במילים: "מאי טעמא? יצר אלבשה". לפי זה אפילו במקרה שהתחיל כאונס אולם במהלכו היה שיתוף פעולה מצד הנאנסת, היא נקייה, וברור ללא ספק שהמגע נחשב כאונס והאשמה רובצת על הגבר.

שנים רבות, ומקרי זוועה רבים, נדרשו לו לבית המשפט הישראלי, עד שלא מכבר קבע (בפרשת אונס הנערה מקיבוץ שמרת), שכל אונס הוא אונס. וגם לאחר קביעה זו, עדיין חשופות נשים בבתי המשפט שלנו להטרדות ולשאלות מביכות, שמטרתן היא בירור מידת שיתוף הפעולה וההתרצות שלהן לאנס.

על רקע זה מעניין לדעת, שדווקא באותו עולם תלמודי גברי, שבו היו דרישות קיצוניות מהאישה בתחום המוסר המיני, ואישה ש"מדברת עם כל אדם" בעלה רשאי היה לגרשה ללא כתובה, היו גילויי ליברליות למופת, לגבי אישה שנאנסה – לא שפטו אותה לחומרה, ולא ניצלו את חולשתה ברגעי מצוקה.

הסיפורים

הספרות התלמודית עשירה בסיפורים ולהרבה מאוד מהם יסוד במציאות ממשית, ועיבודם הספרותי עניינו הוראת לקח אמונותי, מוסרי או משפטי. העיבוד והעריכה של סיפורים בודדים, או של קובצי סיפורים, שהם במקרים רבים מגמתיים, עשויים ללמד אולי יותר מהתייחסויות ומביטויים ישירים, על תפיסותיהם ועמדותיהם של החכמים.

אין להניח שנוכל למצוא אצל החכמים התבטאויות גלויות ופרובוקטיביות בזכות שוויון המינים, שכן תפיסת עולמם לא דגלה בכך, כפי שצוין לעיל. לעומת זאת, במעשה העריכה של הסיפורים הבודדים או קובצי הסיפורים, ניתן לגלות מציאות שבה היו נשים עצמאיות, ובעלות כוח שפעלו ללא מורא מחוץ לבתיהן; כמו כן ניתן למצוא רמזים דקים, אם כי בעלי משמעות, לגישה המגלה הבנה ורגישות לעולמן המחשבתי והרגשי של נשים (אולי למה שקרוי במחקר הפמיניסטי "הקול הנשי").

אדגים את האמור באמצעות שני סיפורים. אחד המדגים מציאות שבה דעתה של אישה מכריעה הליך משפטי בבית דין, והאחר המדגים רגישות לתחושות ולרגשות של אישה. הסיפור הראשון מצוי בתלמוד הבבלי (מסכת כתובות פה ע"ב), ומספר על אישה שהתחייבה שבועה בבית דינו של

רבא. לאחר שאישתו של רבא, בת רב חסדא, נתנה עדות אופי עליה, והעידה שאישה זו חשודה על שבועה, שינה רבא את ההליך המשפטי, והורה להטיל את חובת השבועה על הצד שכנגד. לאחר זמן, ובמשפט אחר, העיד אמורא מכובד (רב פפא), בבית דינו של רבא, אולם רבא סירב להכריע את הדין על פי עדותו משום שלא היה עד נוסף שיסייע לה. כאשר העיר אחד החכמים לרבא שבמקרה קודם הכריע בעניין שינוי הליך משפטי על פי עדות של עד אחד, שהיתה בנוסף לכך עדות אישה, ענה לו רבא, כי אישה זו מהימנה עליו.

רבא משמיע אפוא עיקרון חשוב: ניתן לקבל עדות של עד אחד בעניין הנוגע להליך משפטי (לא לפסיקת הדין), אם העד ידוע כמהימן. ולענייננו, עניין הנשיות אינו עולה כלל ואינו מהווה גורם בשיקול הדעת של רבא.

הסיפור השני מצוי בקובץ סיפורים על תלמידי חכמים שעזבו את נשותיהם כדי ללמוד תורה (בבלי כתובות סג ע"א). הסיפור מספר על יהודה בנו של ר' חייא, שהיה חתנו של ר' ינאי. יהודה היה שוהה בבית רבו כל השבוע ומידי ערב שבת היה בא לביתו, להיות עם אישתו. לפי הסיפור, כאשר היה בא לביתו היה נראה לפניו עמוד של אש – פרט זה הובא כדי ללמד חשיבותה של השיבה הקבועה הביתה.

יום אחד נמשך יהודה ללמוד ושכח לבוא. ר' ינאי, שלא ראה את עמוד האש, אמר לתלמידיו כי אין ספק שיהודה מת, שכן לא ייתכן שחי הוא ושכח לבוא לביתו. דבריו חוללו אסון (היו כ"שגגה היוצאת מפי השליט"), ומת יהודה.

סיפור עצוב זה, הוא עיבוד של סיפור המצוי בתלמוד הירושלמי, במסכת ביכורים, על יחסים של כבוד והערכה הדדיים, שהתקיימו בין ר' ינאי ובין חתנו יהודה, ובסיפור המקורי, אין אישה ואין מוות. מהשוואת הסיפור המקורי לסיפור המעובד, קל ללמוד על מגמת המעבד ללמד את הלקח הבא: הגם שלימוד התורה הוא ערך ראשון במעלה, ההיענות לציפיות האישה והשהייה במחיצתה, חשובים יותר, ועל הפרת המחויבות כלפיה, ולו פעם אחת בלבד, נענשים במוות.

מהדוגמאות הסיפוריות שהובאו ניתן אפוא ללמוד על קיום ריאלי וקונצפטואלי של קול נשי חזק למדי.

סיכום

הבאנו מימרות שהוכיחו על קיומה של שניות בתפיסת האישה בעולמם של חז"ל: בעוד האישה היחידה נתפסת כמשנית לגבר וכאמצעי לתיקון חייו ולרווחתו הפיזית והרוחנית, הרי הנשים כקבוצה נתפסות ככוח מניע ראשון במעלה בהיסטוריה הלאומית.

הבאנו הלכות שהוכיחו שחרף תפיסת האישה היחידה כמשנית בחשיבותה לעומת הגבר, היתה דאגה עקבית לרווחתה, לעצמאותה ולכבודה.

הבאנו סיפורים, שמהם למדנו שאף כי המציאות הרווחת של תקופת המשנה והתלמוד מתוארת בתלמוד עצמו כמציאות שבה האישה "עטופה כאבל ומנודה מכל אדם וחבושה בבית האסורין" (בבלי עירובין ק ע"ב), בכל זאת ניתן לשמוע את הקול הנשי ואף את ההד שהיה לו אצל היוצרים הגברים של אותה תקופה.